

12. Парфило О.А. Кримінально-процесуальний компроміс – необхідність продиктована часом / О.А. Парфило // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : тези доповідей міжн. наук.-практ. конференції. – Ч. 1. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – С. 53–56.

13. Парфило О.А. Щодо визначення поняття кримінально-процесуального компромісу / О.А. Парфило // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14–15 травня 2002 р.). – Ч. 2. – Запоріжжя.

14. Прилуцький П.В. Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні: новела процесуального законодавства України / П.В. Прилуцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 4. – С. 128–135.

15. Тертышник В.М. Уголовный процесс / В.М. Тертышник. – Изд. 3-е допол. и перераб. – Х., 2000. – С. 500–501.

16. Тертышник В.М. Компромис у кримінальному процесі / В.М. Тертышник // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 107–112.

17. Тертышник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина : [підручник] / В.М. Тертышник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.

18. Щерба С.П. Деятельное раскаяние в совершенном преступлении / С.П. Щерба, А.В. Савкин. – М., 1997. – 48 с.

ЗАГУРСЬКИЙ О. Б.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
(Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника)

УДК 343.138

РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ

У статті розкриваються основні підходи до розуміння правової природи реалізації кримінальної процесуальної політики через застосування кримінальних процесуальних норм. Автор аналізує особливості реалізації кримінальної процесуальної на правозастовочому рівні.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальні процесуальні норми, кримінальна процесуальна політика, реалізація кримінальних процесуальних норм, застосування кримінальних процесуальних норм.

В статье раскрываются основные подходы к пониманию правовой природы реализации уголовной процессуальной политики путем применения уголовных процессуальных норм. Автор анализирует особенности реализации уголовной процессуальной политики на правозаставочном уровне.

Ключевые слова: уголовное производство, уголовные процессуальные нормы, уголовная процессуальная политика, реализация уголовных процессуальных норм, применение уголовных процессуальных норм.

In the article the basic going open up near understanding of legal nature of the implementation of the criminal procedural policy through the application of criminal procedural rules. The author analyzes the peculiarities of the implementation of the criminal procedural policy on enforcement level.

Key words: *criminal procedure, criminal procedural law, criminal procedural policy, implementation of criminal procedural rules, application of criminal procedural rules.*

Вступ. Встановлюючи права та обов'язки учасників кримінального провадження, кримінальні процесуальні норми самі по собі не можуть гарантувати їх правильної реалізації. Разом із тим найдосконаліший кримінальний процесуальний закон при його неправильному застосуванні може спричинити результати, які протилежні тим, які концептуально визначив законодавець. Саме тому важливо не тільки те, що передбачають кримінальні процесуальні норми, але й те, хто і як їх здійснює та застосовує.

Вирішенню проблем правореалізації та правозастосовчого процесу присвячені наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених у галузі теорії держави і права: Т.Г. Андрусяка [3], О.В. Зайчука, [4], М.С. Кельмана [2], С.Л. Лисенкова [7], Л.А. Луць [8], Н.М. Оніщенко [5], П.М. Рабіновича [9], О.Ф. Скакун [12] та ін. Поряд із цим використано методологічний потенціал праць російських правознавців, а саме: Н.В. Путило [1], О.В. Мелехіна [6], М.І. Матузова [19], А.С. Піголкіна [20] та ін.

Тим не менш проблеми реалізації кримінальної процесуальної політики України через застосування кримінальних процесуальних норм, проблеми правозастосування в кримінальному провадженні не знайшли цілеспрямованого, комплексного дослідження, оскільки розглядалися в окремих, достатньо вузьких аспектах (у контексті теорії держави і права). У зв'язку із цим виникає потреба наукового переосмислення правової природи правозастосування як особливої форми реалізації кримінальної процесуальної політики на сучасному етапі становлення правової системи України.

Постановка завдання. Кримінальні процесуальні норми створюють визначені можливості (обов'язки) поведінки учасників кримінального провадження. Для перетворення цих можливостей (обов'язків) у дійсність необхідно забезпечити реальну, точну й безумовну відповідність поведінки учасників кримінального провадження кримінальним процесуальним нормам. Метою цієї публікації є комплексний аналіз проблем реалізації кримінальної процесуальної політики через застосування кримінальних процесуальних норм: з'ясування змісту та особливостей реалізації кримінальної процесуальної політики; дослідження характеристики дотримання, виконання, використання як форм реалізації; виокремлення застосування як особливої форми реалізації кримінальної процесуальної політики.

Результати дослідження. На думку Н.В. Путило, «правозастосовча політика – це деякою мірою організація процесу реалізації права. Нині цей вид діяльності держави означає для суспільства не трохи більше, ніж законодавчий. Глобальна проблема правозастосування полягає в тому, що сьогодні закони виконуються катастрофічно погано і, зокрема, з'явилася багато законів, які зовсім не виконуються. Перший аспект проблеми – потреба виконавців у «обрамленні» закону масою наказів та інструкцій, які, на їх думку, і роблять можливим виконання закону. Другий аспект тісно пов'язаний з першим, – це втрата законом свого первинного змісту і задуму після його «уточнення» підзаконними актами. Третій аспект – розширення сфери огляду чиновника (не дивлячись на велику кількість актів різного рівня), що призводить до безладу» [1, с. 142].

Питання про те, що слід розуміти під реалізацією, зокрема під застосуванням норм права, у літературі є дискусійним. У цьому аспекті питання про застосування норм кримінального процесуального права не є винятком. Більше того, воно є складним ще й тому, що застосування кримінальних процесуальних норм виступає одночасно в якості способу та методу застосування кримінально-правових норм¹.

У теорії права розрізняють такі форми реалізації права: дотримання, виконання, використання і застосування здійснення прав; виконання обов'язків; дотримання обов'язків [2, с. 296; 3, с. 125–126; 4, с. 260–261; 5, с. 451–452; 6, с. 376].

Дотримання – це пасивна форма реалізації заборонних нормативно-правових приписів, що здійснюється суб'єктом незалежно від власного бажання. Сутність додержання норм права як форми реалізації права полягає в тому, що суб'єкт додержується правових заборон тобто утримується від порушення заборон, які містяться в тих чи інших нормах. Додержання норм права здійснюється пасивною поведінкою суб'єктів: вони не чинять дій, заборонених нормами права і в такий спосіб додержуються правових заборон (прикладом додержання кримінальних процесуальних норм може слугувати заборона проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години – ч. 3 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)). Виконання – це активна форма реалізації зобов'язальних нормативно-правових приписів, що здійснюється суб'єктом незалежно від власного бажання. Шляхом виконання реалізуються зобов'язуючі норми права, що знаходять своє вираження в діях суб'єктів щодо здійснення зобов'язуючого припису права. Виконання норм права здійснюється активною поведінкою суб'єктів: вони чинять дії, до яких їх зобов'язують приписи правової норми, тобто виконують покладені на них правові обов'язки (слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі – ч. 4 ст. 40 КПК України). Використання – це активна чи пасивна форма реалізації уповноважувальних нормативно-правових приписів, що здійснюється суб'єктом за власним бажанням. Шляхом використання реалізуються уповноважуючі правові норми. Фактично йдеться про реалізацію суб'єктивних прав індивіда, суб'єкт сам вирішує, чи використовувати суб'єктивне право, що йому належить, чи утриматися від цього. На відміну від додержання й виконання норм права, які для індивіда можуть бути як добровільними, так і примусовими, використання ним норм права може бути тільки добровільним (кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження – ч. 3 ст. 11 КПК України) [7, с. 189–190; 8, с. 283–285].

Тією мірою, якою кримінальні процесуальні норми виступають у якості основного елемента механізму регулювання активних позитивних обов'язків, які покладаються на посадових осіб, що є відповідальними за реалізацію завдань кримінального провадження, у якості основної форми реалізації кримінальних процесуальних норм виступає їх виконання.

П.М. Рабіновича зазначає: «Практична спрямованість теорії правозастосування, природно, зумовлюється її безпосередньо прикладним характером. Адже майже всі службові обов'язки професійних юристів зосереджуються, звично, на застосуванні юридичних норм або ж на його забезпеченні» [9, с. 132].

«Правозастосування за своїм обсягом є найоб'ємнішою ланкою в юридичному процесі, яка спрямована на індивідуальне регулювання суспільних відносин. Застосування права, як особлива його реалізація, на відміну від дотримання, виконання і використання має певні характерні риси» [10, с. 361–362].

Правозастосування поряд із такими формами реалізації права, як дотримання, виконання і використання правових норм, пов'язане з реалізацією права і являє собою її специфічний вид. Тобто правозастосування комплексно поєднує в собі інші форми правореалізації, що свідчить про його ключове положення в загальному механізмі правореалізації та його державно-владний характер, можливість використання системи засобів і способів із метою забезпечення правомірної поведінки. Правозастосовча діяльність – це юридична цілісна система дій щодо реалізації права, здійснювана особливим колом суб'єктів (органів та посадових осіб), наділених державно-владними повноваженнями, яка відбувається в певних процесуально-про-

¹ Враховуючи спірний характер питання про застосування права в загально-правовій літературі й не претендуючи на його вичерпне вирішення в цьому підрозділі, ми сформулюємо тільки деякі основні положення щодо застосування норм кримінального процесуального права.

цедурних формах. У свою чергу правозастосовчий процес – це явище правової реальності, яке належить до сфери юридичного процесу та являє собою сукупність послідовних, упорядкованих дій суб'єктів, наділених державно-владними повноваженнями, що включає в себе процедури відповідного характеру, які забезпечують належне застосування права [11, с. 15–17].

О.Ф. Скакун підкреслює, що «застосування права (правозастосовна діяльність) – здійснювана в процедурно-процесуальному порядку владно-організуючі діяльність уповноважених державних органів, організацій і посадових осіб, яка полягає в реалізації ними правових норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків через винесення індивідуальних рішень» [12, с. 581].

О.М. Юхим'юк вважає, що «застосування норм права уповноваженими суб'єктами має особливе значення, оскільки, по-перше, ця форма реалізації норм є важливим засобом здійснення керівництва; по-друге лише вони мають право застосовувати санкції до порушника вимог права. Передусім застосування права є управлінською за своєю природою діяльністю органів держави й посадових осіб у винесенні індивідуально-конкретних приписів, які містяться в загальних правилах поведінки, та мають адресатом конкретних суб'єктів» [13, с. 33].

З таким твердженням важко погодитися. Дійсно, за своїм соціальним змістом застосування права, як і правотворчість, являє собою управлінську діяльність як один із різновидів соціального управління. Проте застосування права – це не управління взагалі, а управління спеціалізованого характеру, яке спрямоване на реалізацію загальних програм, закріплених у нормах права. На підставі, у межах і напрямках, передбачених юридичними нормами, правозастосовні органи включаються в процес правового регулювання, вирішують юридичні справи, продовжують у конкретній ситуації правове регулювання цих відносин.

С.С. Сливка зазначає, що «у юридичній практиці передусім йдеться про застосування законодавчих і підзаконних актів, оскільки правоохоронні органи й інші суб'єкти, які застосовують норми права, орієнтуються на нормативні акти, а не на право і його принципи. Таким чином, термін «застосування правових норм», який закріпився в теорії права і правозастосовчій діяльності, можна вважати до певної міри умовним. Якщо закони і підзаконні акти мають правовий характер, то сам термін адекватний до його змісту і значення» [14, с. 30].

Саме тому, однією з форм реалізації норм права є його застосування, що характеризується низкою ознак, які суттєво відрізняють цю форму від додержання, виконання і використання:

- по-перше, це діяльність, яка здійснюється лише відповідними державними органами чи за їх делегуванням громадськими структурами;
- по-друге, застосуванню права притаманний державно-владний характер;
- по-третє, застосування норм права завжди має активний творчий характер;
- по-четверте, правозастосування здійснюється в певних процесуальних формах;
- по-п'яте, процес правозастосування норм права завершується виданням правозастосовчого акта, у якому фіксуються індивідуально-конкретні правові приписи [15, с. 178–179].

Така позиція була сприйнята наукою кримінального процесу, у результаті чого поширення набула думка, що основною формою реалізації кримінальних процесуальних норм є їх застосування особами, наділеними владними повноваженнями.

Під кримінальним процесом розуміють урегульовану нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, яка ґрунтується на засадах кримінального провадження, щодо виявлення ознак складу кримінального правопорушення, досудового розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних справ, або сама ця діяльність [16, с. 7].

На думку М.С. Строговича, «визначення кримінального процесу встановлює в ньому два елемента: кримінально-процесуальну діяльність державних органів і кримінально-процесуальні відносини цих органів із громадянами й організаціями, а також між собою» [17, с. 37].

Ю.М. Грошевий та О.В. Капліна до найважливіших елементів, які утворюють поняття кримінального процесу відносять: «1) діяльність органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, – органів дізнання (*оперативних підрозділів*), досудового слідства, прокуратури та суду, яка полягає в розслідуванні, розгляді та вирішенні кримінальних справ (*провадження*); 2) демократичні принципи, які повинні лежати в основі організації та діяльності вказаних органів; 3) процесуальна форма їх діяльності; 4) завдання, що вирішуються ними; 5) система відповідних процесуальних» [18, с. 13] (*курсив наш. – О. З.*).

Якщо розуміти під кримінальним процесом у широкому розумінні специфічну сферу державної діяльності, яка викликана необхідністю боротьби із злочинністю шляхом реалізації кримінальних процесуальних та кримінально-правових норм, то визначальною виступає сама діяльність. Не викликає сумнівів, що кримінальний процес являє собою частину правозастосовчого процесу.

У юридичній літературі прийнято виділяти дві форми застосування норм права: оперативно-виконавчу та правоохоронну. Правоохоронна форма застосування права (правоохоронна діяльність) – діяльність, спрямована на охорону правових приписів від будь-яких порушень. Вона полягає в здійсненні заходів, спрямованих на попередження правопорушень, у застосуванні до правопорушників державного примусу, у забезпеченні здійснення щодо них покарання, яке передбачається юридичною відповідальністю; мета правоохорони – контроль за відповідністю діяльності суб'єктів права юридичним приписам, за її правомірністю, а у випадку виявлення правопорушення – прийняття відповідних заходів для відновлення порушеного правопорядку, застосування державного примусу до правопорушників, створення умов, які попереджують правопорушення; у правоохоронній діяльності особливо важливим є процес розгляду справ, який гарантує повне і всестороннє вивчення обставин правопорушення, охорону прав громадян, які притягуються до правової відповідальності, усуває можливість помилок і неправильних рішень [7, с. 192; 19, с. 455; 20, с. 268].

Від правозастосовчої діяльності як системи дій необхідно відрізнити її процедурно-процесуальні форми. Процедурно-процесуальні форми правозастосовчої діяльності полягають у регламентації кримінальними процесуальними нормами порядку вчинення правозастосовчих дій, які забезпечують належне (правильне) застосування кримінальних процесуальних норм. Наявність процедурно-процесуальної форми в кримінальному провадженні характеризується наявністю прав в учасників правозастосовчого процесу, а також гарантій щодо законності, обґрунтованості та доцільності застосування кримінальних процесуальних норм.

При визначенні поняття правозастосовчого процесу необхідно враховувати не тільки коло органів держави, які приймають відповідні рішення, сам характер таких рішень, але й ступінь правового регулювання порядку правозастосовчої діяльності.

Таким чином, змістове навантаження поняття застосування кримінальних процесуальних норм полягає в тому, щоб виразити цілеспрямовану й вирішальну роль компетентних органів держави в досягненні завдань, які закладені кримінальними процесуальними нормами.

Застосування відокремлюється за іншою ознакою, ніж такі форми реалізації кримінальних процесуальних норм, як додержання, виконання і використання, які розрізняються в залежності від способу правового впливу (надання процесуального права, покладення процесуального обов'язку, встановлення кримінальної процесуальної заборони).

Висновки. Таким чином, аналіз проблеми реалізації кримінальної процесуальної політики через застосування кримінальних процесуальних норм показує, що необхідно чітко розмежовувати поняття реалізації та застосування кримінальних процесуальних норм. Під реалізацією кримінальних процесуальних норм слід розуміти процес і результат перетворення цих норм у життя. У зв'язку з різними способами правового впливу на свідомість і волю суб'єктів кримінальних процесуальних відносин існують і різні способи реагування суб'єктів на цей вплив.

З вищезазначеного випливає, що застосування норм кримінального процесуального права представляє собою особливий спосіб реалізації їх вказівок та дозволів, який виражає активну, цілеспрямовану й вирішальну діяльність компетентних органів держави (оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокуратури та суду) щодо створення, зміни і припинення кримінальних процесуальних відносин, які спрямовані на здійснення завдань кримінального провадження. Усе це вказує на необхідність комплексного дослідження проблем реалізації кримінальної процесуальної політики на правозастосовчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Путило Н.В. Правовая политика современного демократического государства / Н.В. Путило // Социология права / под ред. В.М. Сырых, 2001. – 210 с.
2. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2008. – 477 с.
3. Андрусак Т.Г. Теорія держави і права / Т.Г. Андрусак. – Львів : Фонд «Право для України», 1997. – 198 с.
4. Загальна теорія держави і права : (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції) : [навч. посіб.] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
5. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
6. Мелехин А.В. Теория государства и права : [учебник] / А.В. Мелехин. – М. : Маркет ДС, 2007. – 640 с.
7. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права : [навч. посібник] / С.Л. Лисенков. – К. : «Юристконсульт», 2006. – 355 с.
8. Луць Л.А. Загальна теорія держави і права : [навч.-метод. посібник] / Л.А. Луць. – К. : Атіка, 2007. – 412 с.
9. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
10. Загальна теорія держави і права : [підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
11. Гнатюк М.Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / М.Д. Гнатюк. – К., 2007. – 21 с.
12. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
13. Юхим'юк О. Дотримання як форма безпосередньої реалізації права / О. Юхим'юк // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 1. – С. 32–35.
14. Сливка С.С. Застосування норм права як особлива форма його реалізації / С.С. Сливка // Життя і право. – 2004. – № 4. – С. 30–33.
15. Загальна теорія держави і права : [навч. посіб.] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.] ; за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
16. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
17. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – Т. 1 : Основные положения науки советского уголовного процесса. – 468 с.
18. Кримінальний процес : [підручник] / за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
19. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2000. – 776 с.
20. Общая теория права : [учебник для юрид. вузов] / Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др. ; под общ. ред. А.С. Пиголкина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 384 с.

